

Cornelis Lelylezing 2024

Flevoland in 2100: veilig en wel?

cornelis lely lezing

GENOOTSCHAP FLEVO

3 oktober 2024

Provinciehuis
Flevoland

Vraagstelling Cornelis Lelylezing 2024

Klimaatverandering uit zich niet alleen geleidelijk in zeespiegelstijging maar is nu al voelbaar in vaker optredend extremer weer, ook in onze provincie. Vooralsnog heeft Flevoland een relatief gunstige uitgangspositie. Ook al ligt Flevoland onder zeeniveau, het is veilig wonen en werken in

onze provincie, en die veiligheid is met goed onderhoud en tijdige versterking van de dijken nog lang vol te houden. Maar blijft het ook leefbaar, gezond, werkbaar en comfortabel achter die veilige dijken?

Opening

In het Provinciehuis van Flevoland opent Dick van Hemmen, voorzitter van Genootschap Flevo tevens dagvoorzitter, de Cornelis Lelylezing 2024. Hij is verheugd over het grote aantal aanwezigen bij deze lezing, die elk jaar rond de geboortedag van Cornelis Lely plaatsvindt. Er is kennelijk grote belangstelling voor het onderwerp dat vandaag naar voren wordt gebracht. Welkom aan allen!

Allereerst wil de voorzitter de provincie Flevoland hartelijk bedanken voor het faciliteren van de Cornelis Lelylezingen. Samen houden we een telkens weer inspirerende traditie in stand.

Dick van Hemmen vraagt een moment aandacht voor Veronica van der Goot. Zij heeft dit jaar afscheid genomen als bestuurslid van het Genootschap Flevo. Daarnaast was zij een van de drijvende krachten van de Stichting Kennistransfer Flevoland, die vele jaren de Cornelis Lelylezing heeft gedragen. Hij overhandigt haar het beeldje van de Trippenloper, een symbool voor pionierswerk in Flevoland.

Enthousiast introduceert Dick van Hemmen de eerste spreker Hetty Klavers. Zij is al vele jaren dijkgraaf van waterschap Zuiderzeeland. Het enige waterschap met een werkgebied groter dan een provincie. Vandaag staat het Flevolandse werkgebied centraal, maar de inhoud van haar lezing reikt veel verder. Hetty Klavers staat bekend om haar grote kennis van watervraagstukken en hun maatschappelijke impact, en deelt die inzichten op veel invloedrijke plekken.

Voorbij de dijk

Hoe lang kunnen wij in tijden van klimaatverandering nog leven in onze diepe polders op de bodem van de voormalige Zuiderzee?

Maandag 18 maart was ik te gast bij BNR. Het programma Big Five ging die week over het waterbeheer in Nederland en de uitdagingen waar wij voor staan. Vijf gasten op vijf werkdagen en ik mocht de week aftrappen. Art Rooijakkers was de interviewer, lekker scherp en goed geïnformeerd. Onderdeel van het programma is de ketting-vraag; elke gast stelt een vraag aan de volgende gast. Ik kreeg dus een vraag van de vorige gast Olaf Koens, Midden-Oosten correspondent van RTL Nieuws. Hij vroeg mij het volgende: “Mijn vrouw wil geen huis in Nederland kopen, want dat komt in de toekomst onder water te staan. Daarom hebben wij een huis in België gekocht, 80 meter boven NAP. Heeft zij gelijk?”

Dat vond ik een mooie vraag om over in gesprek te gaan. Als dijkgraaf ben ik immers verantwoordelijk voor het waterbeheer in onze diepe polders. Bovendien ben ik net vol vertrouwen verhuisd naar een plek 5 meter onder zeeniveau.

Vragen als die van Olaf Koens krijg ik steeds vaker. Zo ook van het bestuur van de Cornelis Lelylezing. Dank daarvoor, want ik houd wel van een beetje nuance en verdieping en dat gaat beter in een lezing dan in een ‘snappy soundbite’ van een halve minuut.

Vanmiddag geef ik graag mijn antwoord op de vraag van het bestuur van de Lelylezing: "Hoe lang kunnen wij in tijden van klimaatverandering nog leven in onze diepe polders, op de bodem van de voormalige Zuiderzee?" Daarvoor neem ik u eerst mee in de ontstaansgeschiedenis van onze polders en ons watersysteem, laat ik zien dat in het hier en nu de grenzen van dat watersysteem in zicht komen en schets ik wat ons te wachten staat bijvoorbeeld door klimaatverandering.

Vervolgens breng ik onze mogelijkheden én onmogelijkheden in kaart en geef ik mijn antwoord op de vraag wat wij moeten doen of laten om onze polders leefbaar te houden.

Mijn verhaal gaat overigens niet over de urgentie van het maximaal beperken van de opwarming van de aarde, het belang daarvan - zeker voor ons als polderbewoners - hoef ik u hopelijk niet uit te leggen. Voor alle duidelijkheid, als ik het heb over 'onze polders' bedoel ik de drie Flevolandse polders: de Noordoostpolder, Oostelijk Flevoland en Zuidelijke Flevoland. En dan past meteen de opmerking dat het beheergebied van Waterschap Zuiderzeeland groter is dan het grondgebied van de provincie Flevoland: een klein stukje Friesland, de voormalige buitendijkse gebieden van Lemmer, en een klein stukje Overijssel, de voormalige buitendijkse gebieden van Blokzijl, horen er ook bij.

Is leven op de bodem van de Zuiderzee nog steeds zo'n goed idee als het ooit was?

Van onwetend naar gefascineerd

Mijn eigen poldergeschiedenis begon vijfendertig jaar geleden. Toen zette ik mijn eerste voetstappen op de Lelystadse bodem. Als vers afgestudeerd wiskundig ingenieur ging ik aan de slag bij Rijkswaterstaat. Ik kon natuurlijk niet bevroeden dat ik 25 jaar later dijkgraaf van Waterschap Zuiderzeeland zou mogen worden. Sterker nog, ik denk dat ik niet eens van het bestaan van waterschappen afwist, nota bene de oudste democratie van Nederland.

Ik had bovendien werkelijk geen idee hoe bijzonder Flevoland is, zeker vanuit waterstaatkundig perspectief. En welk huzarenstuk ingenieurs eerder die eeuw verricht hadden om het leven op de bodem van de Zuiderzee mogelijk te maken. Mijn onwetendheid sloeg al snel om in fascinatie. En met liefde recenseer ik ons verleden, de totstandkoming van onze polders.

Van zee naar polders

Wij zijn het er vast snel eens dat een goede bescherming tegen overstromingen en de beschikbaarheid van voldoende en schoon water dé basiscondities zijn om te kunnen leven in onze delta. Eeuwenlang was daar geen sprake van in deze regio. Rondom de Zuiderzee zorgden vele overstromingen en gebrek aan zoet en schoon water voor veel ellende, honger en armoede en daarmee een uitzichtloze situatie voor velen. In de tweede helft van de negentiende eeuw leverde de net opgerichte Technische Hogeschool in Delft een nieuw soort ingenieurs af: de *civiele* ingenieurs. Ir. Lely is natuurlijk het boegbeeld van deze eerste generatie civiele ingenieurs. Niet alleen technisch deskundig, maar ook sociaal bewogen. En de grondlegger van de Zuiderzeewerken, de serie enorme werken. Met om te beginnen de aanleg van de Afsluitdijk, die het mogelijk maakte om vier vlieden in een klap te slaan: een groot deel van Nederland beschermen tegen overstromingen, het maken van een groot zoetwatermeer - het IJsselmeer -, het aanleggen van grote polders, geschikt voor landbouw én wonen en een snelle verbinding tussen Friesland en Noord-Holland. Dankzij deze ingenieuze werken kunnen wij in onze polders al decennialang uitstekend leven.

Eerst zeebodem in kaart

Als eerste stap werd de bodem, als fundament voor inrichting en ontwikkeling, in kaart gebracht. Lely maakte vanaf 1887, bijna 140 jaar geleden, verkenningstochten met een zeilschip en gewapend

met een peilstok, zoals beeldend verwoord in het volgende citaat¹ uit het verslag van deze tochten: “Bestond de bodem uit zandgrond dan was dit onmiddellijk merkbaar aan den klank waarmede de peilstok bij harden zandgrond slechts zeer weinig in den grond gestoken kon worden. Bestond daarentegen de bodem uit kleigrond of zoo als op zeer weinig plaatsen het geval was uit veengrond, dan kon de peilstok van eenige lengte in den grond gestoken worden en kon een kleine hoeveelheid grond boven water gebracht en verzameld worden.”

Op deze manier verzamelende Lely kennis van de zeebodem en werd duidelijk welke plekken van de Zuiderzee het meest geschikt waren voor inpoldering. Natuurlijk werd daarbij ook vooral gekeken naar geschikte gronden voor landbouw. Daarom viel bijvoorbeeld het noordelijk deel van de Zuiderzee af: te zanderig. Voor onze polders passeerden talloze varianten de revue, allemaal variaties op de huidige polders.

Voorspellen bodemligging na drooglegging

Het was behoorlijk gedurfd om op deze grote schaal aan de slag te gaan. Het is dan ook goed ook te bedenken dat dit alleen maar mogelijk was door met nieuwe technologie voort te bouwen op de eeuwenlange traditie van landaanwinning door inpoldering. Door de eeuwen heen was de nodige kennis opgedaan, bijvoorbeeld over hoe eenmaal aangelegde polders met sloten en gemalen droog gehouden konden worden. Maar ook dat na drooglegging van een polder de bodem fors daalt door inklinking van de bodem.

Ik had eerder al gehoord dat de inschattingen van de inklinking, die destijds gebruikt waren voor het verder inrichten van de polder en

het watersysteem, best goed waren. In de voorbereiding van deze lezing besloot ik om op zoek te gaan naar die oude onderzoeken, hoe hebben ze dat destijds gedaan?

Ik ben gaan graven in het Flevolands Archief en stuitte al snel op een schitterend onderzoek² uit 1936 getiteld: ‘Verslag betreffende een onderzoek naar de te verwachten inklinking van de gronden gelegen in de toekomstige N.O.-polder van het Laboratorium van Grondmechanica’. Ook vond ik een briefwisseling³ tussen de minister van Waterstaat en twee onderzoeksinstituten, waarin het hele verloop van dat onderzoek vastligt. Brieven over de toegepaste methodieken, meetmethoden, tussenresultaten van metingen en bodemmonsters, verzoeken om verhoging van het budget en het vastleggen van afspraken. Het is allemaal minutieus en in heel heldere taal vastgelegd.

Het eindverslag bevat prachtige kaarten, waaronder één van de voorspelde bodemligging na inklinking (figuur 1). De voorspellingen blijken verbluffend goed op één aspect na, waar ik zo op terugkom.

Samenhangende benadering

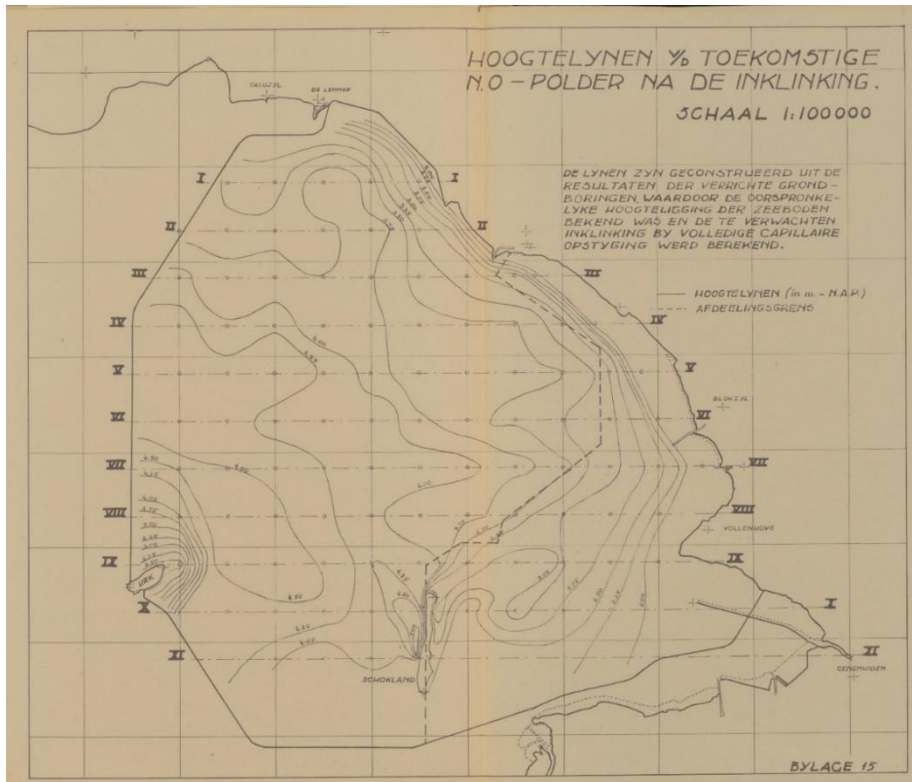
Er werd een samenhangend ontwerp voor de inrichting gemaakt. Ook toen al schemerde het concept van ‘brede welvaart’ door het ontwerp heen. Zo werd er bijvoorbeeld niet gemaximeerd op opbrengst van de landbouw, maar gekeken vanuit een totaalconcept met ook veel ruimte voor wonen, recreatie, natuur en bedrijvigheid. Wel werden eerst de beste landbouwgronden gereserveerd, uitgehoeft als het ware.

¹ Van der Ham, W. (2007). *Verover mij dat Land, Lely en de Zuiderzeewerken*. Uitgeverij Boom.

² Laboratorium voor Grondmechanica (1936). *Verslag betreffende een onderzoek naar de te verwachten inklinking van de gronden gelegen in de toekomstige N.O.polder. Het Flevolands Archief*. Geraadpleegd op 29 juli 2024, [Het Flevolands Archief - 0717 Dienst der Zuiderzeewerken](#).

³ Dienst der Zuiderzeewerken (1935 - 1936). *Stukken betreffende proefnemingen omtrent de doorlatendheid van ongeroerde veenmonsters, onderzoek naar de te verwachten inklinking van de gronden gelegen in de toekomstige N.O.polder, fundering gemalen en sluizen, grondonderzoek t.b.v. te bouwen kunstwerken. Het Flevolands Archief*. Geraadpleegd op 29 juli 2024, [Het Flevolands Archief - 0717 Dienst der Zuiderzeewerken](#).

Figuur 1. Hoogtelijnen van de toekomstige Noordoostpolder na de inklinking

Al met al zijn de Zuiderzeewerken een fraai staaltje ingenieurskunst. Waarbij het streven was om natuurlijke processen, technische ingrepen, zoals gemalen, dijken, en het watersysteem, én het landgebruik op elkaar af te stemmen. Eigenlijk doe ik de Zuiderzeewerken tekort om ze alleen ingenieurskunst te noemen; de hele ruimtelijke inrichting en de sociale planning waren gericht op het bouwen van een nieuwe, moderne samenleving gericht op vooruitgang. Al kijken wij nu met grote ogen naar de manier waarop bijvoorbeeld de selectie van de boeren destijds plaatsvond.

Nu optimale condities voor huidig gebruik

Hoe staan wij er nu voor? Welnu, het werk van Lely en zijn opvolgers heeft een watersysteem opgeleverd dat in het hier en nu nog steeds robuust, grootschalig en daarmee betaalbaar is. En dat is geen toeval, maar geheel volgens plan. Op dit moment komt de bodemligging van onze polders namelijk ongeveer overeen met de destijds voorspelde bodemligging na inklinking. En op die bodemligging is ons hele watersysteem ontworpen: de indeling van de polders in peilvakken, de ligging en dimensionering van sloten, vaarten en tochten en de locaties en capaciteit van de gemalen.

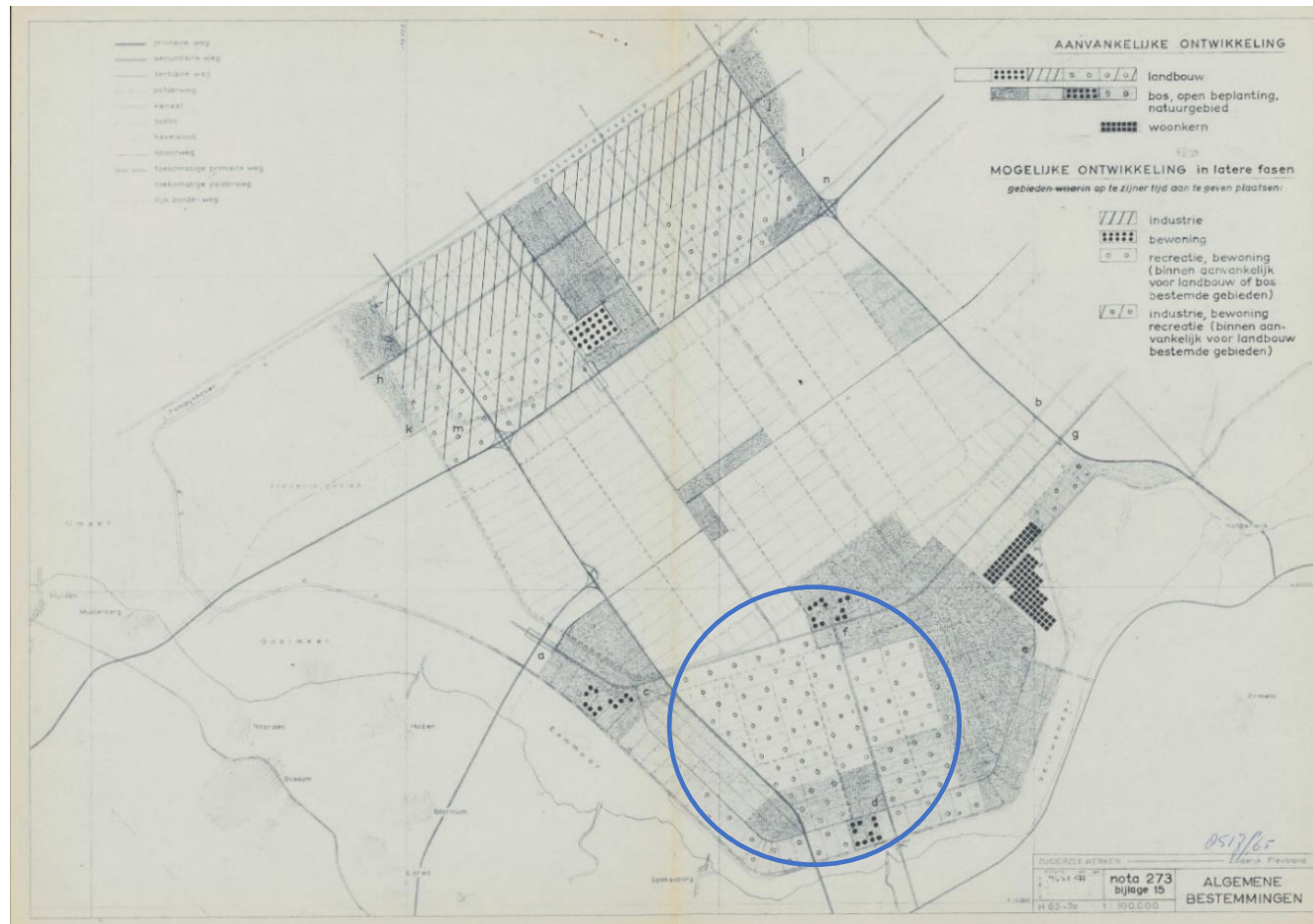
Omdat ook het huidige landgebruik nog min of meer overeenkomt met de oorspronkelijke bedoeling, kunnen wij constateren dat het huidig gebruik goed is afgestemd op het watersysteem en andersom. Een fraai staaltje van anticiperend ontwerpen, waarbij wij jarenlang hebben kunnen genieten van de luxe van een ruim gedimensioneerd watersysteem. Al met al zijn wij een prachtig voorbeeld hoe je veilig en goed kunt leven op de bodem van de zee, omringd door 5 meter hoger water. Tot op de dag van vandaag is het dus best een goed idee gebleken om op de bodem van de Zuiderzee te gaan leven. Maar blijft het ook in de toekomst een goed idee?

De grenzen van ons watersysteem komen in zicht

Eerste barstjes

Want wij zien in het hier en nu de eerste barstjes al ontstaan, bijvoorbeeld in de Zuidlob in Zuidelijk Flevoland. Een gebied waar wateroverlast bij hevige regenval op de loer ligt, zoals afgelopen winter indringend liet zien. Juist daar voorspelde men destijds al de grootste bodemdaling en classificeerde men dit gebied als niet zo geschikt voor landbouw. Het gebied zou op termijn beter geschikt

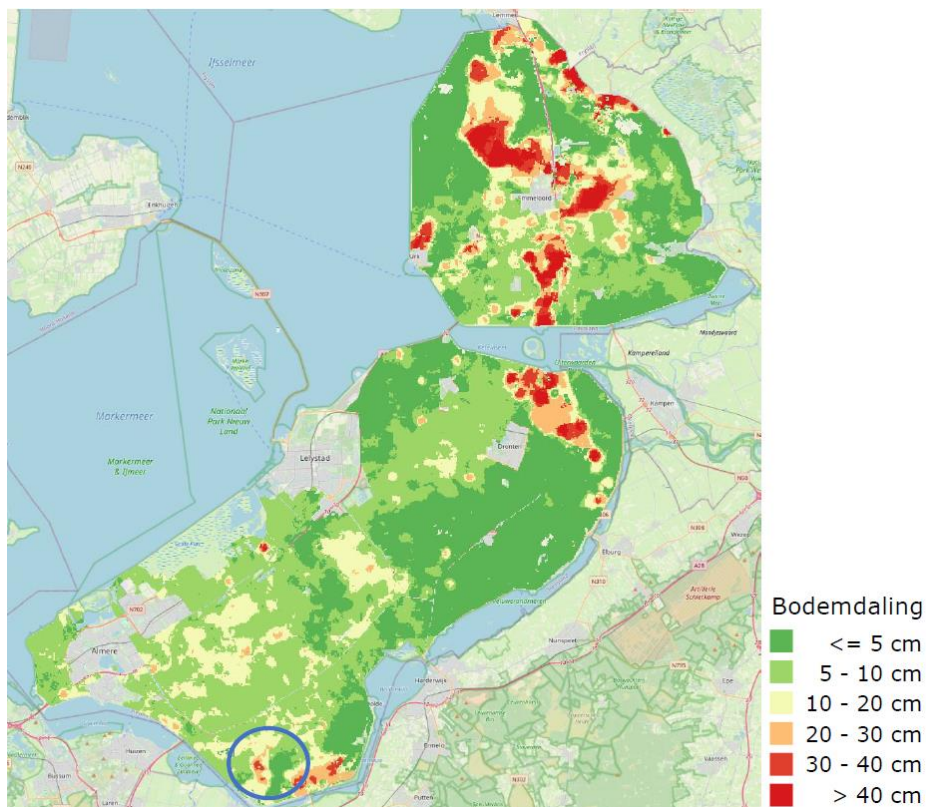
zijn voor woningbouw, bosbouw of recreatie (figuur 2)⁴. Tijdelijk bestemmen was toen al onderdeel van de strategie.

Figuur 2. Functietoekenning Zuidelijk Flevoland (Dienst der Zuiderzeewerken, 1965) met toevoeging van een eigen aanduiding (blauwe cirkel) van de Zuidlob

⁴ Dienst der Zuiderzeewerken (1965). *Structuurplan Zuidelijke IJsselmeerpolders, nota van wijzigingen nr. 273*. Het Flevolands Archief. [Het Flevolands Archief - 0717 Dienst der Zuiderzeewerken](#).

Figuur 3. Bodemdalingsprognose provincie Flevoland (Deltares, 2023) voor zichtjaar 2100, met toevoeging van een eigen aanduiding (blauwe cirkel) van de Zuidlob, als voorbeeld van een gebied waar de bodem al meer is gedaald dan verwacht

⁵ Deltares, Wageningen University & Research en TNO (2023, 22 november). *Bodemdalingsprognose Flevoland - versie 2023*. Projectnummer 11208645-002.

Ik had het er eerder over dat de voorspellingen van de inklinking van destijds verbluffend goed waren, op één aspect na. En dat is de oxidatie van het veen in de ondiepe ondergrond. Dit fenomeen is bij die oude voorspellingen niet meegenomen, waarschijnlijk omdat de kennis daarover ontbrak. Recente prognoses laten zien dat in de komende 50 jaar de bodem in ons hele gebied gemiddeld nog zo'n 5 tot 10 centimeter daalt en in gebieden met veel veen in de ondiepe ondergrond nog zo'n 40 tot 60 centimeter (figuur 3)⁵.

Het goede nieuws is wel dat wij in grote delen van ons gebied een heel eind komen met het opvangen van de effecten van bodemdaling. Daar is bijvoorbeeld hoogwaardige landbouw nog heel lang goed mogelijk. Echter, in de gebieden waar de bodem het meest is gedaald of nog daalt, zullen de risico's op wateroverlast zodanig toenemen dat vooral hoogwaardige of grootschalige landbouw lastiger wordt. In die gebieden komen de grenzen van de mogelijkheden van ons huidige watersysteem in zicht; soms zijn die zelfs al bereikt.

Klimaat is al veranderd en verandert gestaag door, impact steeds groter

Als de grenzen van het watersysteem in delen van ons gebied nu al in zicht zijn, hoe moet dat dan in de nabije, laat staan de verre toekomst? De recente klimaatscenario's van het KNMI⁶ laten zien dat Nederland rekening moet houden met een hele waslijst aan effecten. En die liegen er niet om. Naast de zeespiegelstijging krijgen wij in toenemende mate te maken veel meer neerslag in de winter, natte voorjaren en droge zomers met meer hitte, vaker hevige en lokale buien in de zomer. Zeker in de zomer kan het weer plotseling omslaan. Al met al wordt het klimaat steeds grilliger. En de impact op ons leven steeds groter.

⁶ KNMI (2023, 9 oktober). *KNMI'23-klimaatscenario's*. Geraadpleegd op 29 juli 2024, [KNMI - KNMI'23-klimaatscenario's](#).

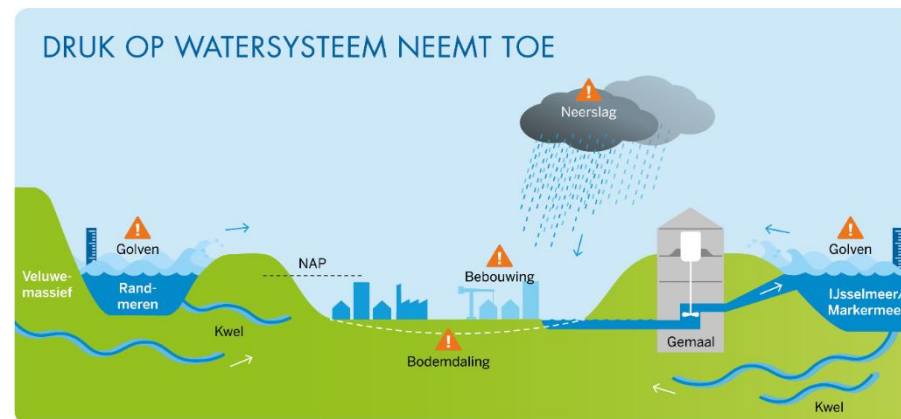
De klimaatverandering is niet iets van de toekomst. Het klimaat is al lang en breed aan het veranderen. Onze medewerkers zien dat in hun dagelijkse praktijk. Zij vertellen mij dat het meer en heviger regent en dat gemalen vaker en langer moeten pompen. En dat in droge periodes gemalen soms dagen achtereen niet hoeven te draaien, ondanks de constante aanvoer van kwelwater in onze polder.

Watersysteem verder onder druk, grenzen komen in zicht

De klimaatverandering gaat gestaag door en misschien wel sneller dan wij nu denken. De grenzen van het watersysteem zullen zich daardoor steeds duidelijker laten zien.

Wat staat ons te wachten? Ik zet de factoren op een rij die de druk op ons watersysteem vergroten (figuur 4) en geef meteen aan welke mogelijkheden er zijn om met de effecten daarvan om te gaan:

1. Het waterpeil in het Marker- en IJsselmeer zal zeker in de winter vaker en langduriger hoog staan. Dit vergroot het risico op overstromingen, in eerste instantie in de buitendijkse gebieden. Volgens de huidige door het Rijk bepaalde normen, moet het waterschap dan dijken versterken. Het Rijk kan de normen ook aanpassen en bijvoorbeeld een groter risico op overstromingen accepteren. Dan hoeft het waterschap dijken niet, of minder te versterken.
2. Een hoger waterpeil in het IJsselmeer zorgt er ook voor dat het langer duurt om overtollig water - bijvoorbeeld na hevige regenval - af te voeren, omdat het water hoger moet worden opgepompt. Wij zouden ervoor kunnen kiezen om de bijbehorende risico's op wateroverlast te accepteren. Maar wij kunnen er ook voor kiezen om de capaciteit van de gemalen op te schroeven, zodat overtollig water even snel als nu wordt afgevoerd.

Figuur 4. Infographic van de toenemende druk op het watersysteem

3. Het steeds grilligere weer dat ook nog eens lastig te voorspellen is, zal het steeds lastiger maken om het waterpeil in onze polders te beheersen. Zeker bij grotere weersextremen en plotselinge weersomslagen. Dit zorgt voor een grotere kans op wateroverlast en watertekort. Onze bodem kan een cruciale rol spelen in het opvangen van weersextremen. Een gezonde bodem werkt als een spons en kan veel water opnemen en weer afgeven. Een goede, gezonde bodem is dus een krachtige partner van het waterbeheer. Investeren in een goede en gezonde bodem is dus altijd verstandig. Inzoomend op periodes van droogte: er zijn maar weinig knoppen waar wij aanvullend aan kunnen draaien. Wij kunnen hooguit de peilen in onze sloten in de zomer verhogen. Veel ruimte om grote waterbergingen aan te leggen, nog los van de (kosten-)effectiviteit van zulke ingrepen, hebben wij niet. Bovendien moeten wij er rekening mee houden dat er in periodes van droogte er steeds minder water beschikbaar zal zijn vanuit het Marker- en IJsselmeer.

Het devies zal zijn om zo min mogelijk afhankelijk van water te zijn en zo min mogelijk water te gebruiken. Als er eenmaal schaarste is, het weinige water eerlijk verdelen.

4. Kom ik bij bodemdaling. Als de bodem daalt, neemt het risico op wateroverlast toe, vooral in de gebieden waar de bodem het snelste daalt. Dit risico zouden wij kunnen accepteren. Het betekent dat de kans op schades voor de huidige, hoogwaardige landbouw in de laagste delen toeneemt. Op enig moment komt de overstap naar andere functies in beeld, zoals vaak al voorzien bij het ontwerp, zoals ik eerder vertelde.
5. Wij zouden ook kunnen kiezen om te investeren in het vergroten van de capaciteit van onze gemalen om op die manier de waterpeilen min of meer gelijke tred te laten houden met de bodemdaling. Omdat de bodem niet overal met hetzelfde tempo daalt, zal het watersysteem steeds ingewikkelder worden en daarmee duurder. Op deze manier blijft het huidige gebruik langer mogelijk. Maar ook dat zal eindig zijn, want op enig moment zijn onze technische mogelijkheden uitgeput. Het is hierbij belangrijk te beseffen dat bodemdaling een onomkeerbaar proces is. Eenmaal inzetten op peilverlaging, zorgt voor een versnelling van het proces van bodemdaling. En dus ook voor een snellere stijging van kosten voor het watersysteem. Kijk maar naar de veenweidegebieden elders in Nederland: achtereenvolgende peilverlagingen zorgen telkens weer voor een versnelling van de bodemdaling. 'Naar beneden pompen' noemen wij dat ook wel.
6. De druk op het watersysteem neemt ook toe bij woningbouw en aanleg van infra: er blijft dan minder onverhard oppervlak over en er blijft dan minder ruimte over voor de sponswerking van de bodem. Daardoor stijgen de peilen in onze sloten, tochten en vaarten sneller en neemt het risico op wateroverlast toe. Dus keuzes die wij maken in de ruimte doen er toe. Wat doen wij waar? En vanuit welk uitgangspunt: het huidig gebruik leidend maken of gebruik afhankelijk maken van de mogelijkheden en grenzen van water en bodem? Gaan wij bij ruimtelijke

ontwikkeling het water- en bodemsysteem als een onderlegger gebruiken? Of gaan wij ervan uit dat alles overal kan en dat wij het water onze wil op kunnen leggen? Wat het ook kost, nu of in de toekomst?

Waar moeten wij nog meer rekening mee houden?

Solidariteit onder druk

Naast deze ietwat technisch ingestoken benadering die heel klinisch in beeld brengt wat onze mogelijkheden zijn in termen als 'accepteren' en 'investeren', moeten wij er ook rekening mee houden dat met het verdelen van de pijn - die daarbij hoort - ook de druk op solidariteit toeneemt. Wie draait op voor welke kosten? Is het eerlijk om voor korte termijn oplossingen te kiezen en de echte pijn naar de toekomst te verschuiven? De kurk waar het waterschapswerk op drijft is de solidariteit. Zoals ik vaak zeg: "Een dijk bouw je niet in je eentje, voor jezelf, voor vandaag; een dijk maak je met zijn allen, voor ons allemaal, voor vandaag, morgen en overmorgen."

Risico's nemen toe, risico-aversie ook

Daarnaast moeten wij rekening houden met onze moeizame verhouding met risico's. Risico's zijn nooit uit te bannen, dat weten wij allemaal best. Hoe hoog en stevig een dijk ook is, er is altijd een kans dat het water hoger komt dan de dijk aan kan. Dat is een gegeven. Het is ook een gegeven dat door klimaatverandering hoe dan ook risico's toenemen, op weersextremen, wateroverlast enzovoort. In onze huidige maatschappij zijn wij steeds minder bereid om risico's te accepteren. Tel daarbij op dat wij steeds meer naar de overheid kijken om risico's te voorkomen en af te dekken. Dat maakt het niet makkelijk om samen te bepalen hoe wij om willen gaan met risico's in de toekomst, zeker als ons dat vandaag beperkt in onze vrijheid.

Het staat als een paal boven water: het blijft niet zoals het nu is in onze polders. Hoe moeten wij omgaan met alle veranderingen en dynamiek?

Hoe om te gaan met dynamiek?

Mooie voorbeelden

Gelukkig zien wij nu al mooie voorbeelden in ons gebied waar de handschoen wordt opgepakt.

Almere Pampus is een woonwijk die in het uiterste zuidwesten van Almere moet komen, tegen de IJmeer aan. De ambities zijn groot. Zo moet de wijk zijn eigen energie opwekken, water- en klimaatneutraal zijn, moet er veel ruimte voor natuur en biodiversiteit komen en moet er duurzaam gebouwd worden.

Ik ben vooral blij dat het water- en bodemsysteem de basis is. Zo is de afgelopen jaren hard gewerkt aan een 3D-computermodel van de ondergrond als onderlegger voor het ontwerp. Uit het model blijkt dat de ondergrond behoorlijk 'bont' te noemen is. Oude rivierduinen, klei, veen, alles komt voor.

In aanvulling op het computermodel is de afgelopen maanden bodemonderzoek uitgevoerd, om nog nauwkeuriger de draagkracht van de bodem vast te stellen. Zo kan beter bepaald worden waar welke bebouwing mogelijk is, wat de beste ligging is voor waterpartijen enzovoort. Net als het onderzoek van 1936, maar dan met de huidige middelen. Inmiddels zijn de eerste ontwerpsschetsen gereed; ook daar word ik blij van. Veel ruimte voor water op de juiste plekken, bebouwing op plekken waar de draagkracht van de bodem het grootst is.

Ook in Lelystad is zo'n prachtige gebiedsontwikkeling: ZuiderC⁷. Het hele ontwerp gaat uit van de mogelijkheden van het water- en

bodemsysteem. En ook hier wordt wonen gecombineerd met werken en zijn er grote ambities voor de energietransitie, klimaatadaptatie en natuur.

Een ander voorbeeld uit het landelijk gebied. Wij lopen in Flevoland voorop als het gaat om het opdoen van kennis over het verbeteren van de bodemstructuur, bijvoorbeeld door het voorkomen en verminderen van bodemverdichting. Bodemverdichting vermindert de sponswerking van de bodem. Experimenten met strokenteelt laten verrassend goede resultaten zien. Dat zag ik bij een recent bezoek aan de Boerderij van de Toekomst in Lelystad. Binnen drie jaar zijn er geen sporen van verdichting meer te zien en zijn de opbrengsten vergelijkbaar. Bovendien heeft er afgelopen winter en voorjaar geen water op het land gestaan, ondanks de overvloedige neerslag. Heel hoopgevend. Toch is in de samenwerking tussen waterschap, agrariërs, natuurorganisaties én de wetenschap nog een wereld te winnen als het gaat om het samenspel in het water- en bodemsysteem. Die handschoen moeten wij samen oppakken; er zit nog een enorm potentieel in het verbeteren van de sponswerking van de bodem. Ik heb daarbij nog wel een wens. Laten wij naast de terecht aandacht voor de bodemdalingsgebieden, ook focus leggen op de landbouwgronden die destijds en nu nog steeds als de beste van de wereld zijn aangemerkt. Ook daar moeten wij extra goed voor zorgen!

Daarnaast zie ik steeds meer aandacht in het stedelijk gebied voor de noodzaak om zo veel mogelijk water lokaal op te vangen. Installeren van regentonnen, groene daken, tegels wippen in tuinen en openbaar terrein, iedereen kan een steentje bijdragen. Maatregelen die vaak ook bijdragen aan het verminderen van hittestress. Mooie voorbeelden op een overzichtelijk schaalniveau, maar er is meer nodig om de toekomst het hoofd te bieden.

[Omroep Flevoland - Nieuws - Lelystad vraagt inwoners nieuwe naam te verzinnen voor ZuiderC.](#)

⁷ ZuiderC gaat een nieuwe naam krijgen, want de naam wordt teveel verward met Zuiderzee.

Samenhangende en adaptieve strategie is nodig

Zuiderzeewerken 2.0

Verschillende nationale opgaven, zoals versnelling woningbouw, transitie landbouw, verbeteren waterkwaliteit, vergroting biodiversiteit en energietransitie moeten ook in onze provincie een plek krijgen. De toegenomen dynamiek en bijbehorende onzekerheden, bijvoorbeeld over de snelheid van klimaatverandering, maakt dit een complexe zaak. En het vraagt om een samenhangende adaptieve strategie voor ons hele gebied, een soort Zuiderzee-werken 2.0. Vanuit de wetenschap dat in onze polders alles met elkaar verbonden is. En vanuit het besef dat niemand in zijn eentje kan bepalen wat het beste is. Gezamenlijke waarden afspreken is essentieel.

Kijk bijvoorbeeld naar het Deltaprogramma waar de waarden solidariteit, flexibiliteit en duurzaamheid⁸ de basis zijn. Een strategie die regelmatig onder de loep genomen wordt, herijkt als het ware, bijvoorbeeld als er nieuwe klimaatscenario's beschikbaar komen. Een strategie waarbij het mogelijk is om andere richtingen in te slaan als dat nodig is of als er onverwachte dingen gebeuren.

Wij kunnen leren van en voortbouwen op het werk en de aanpak van onze voorgangers. Concreet betekent dit werken vanuit een grondige kennis van het water- en bodemsysteem en ruimtelijke ontwikkelingen daarop af te stemmen. Niet alleen een technische bril opzetten, maar ook de sociaal-culturele bril. Dit alles vergt natuurlijk een zorgvuldig en gezamenlijk proces, met heldere afwegingen en besluitvorming, waarbij wat mij betreft het concept van de brede welvaart centraal moet staan. Niet alleen kijken naar effecten in het 'hier en nu', maar ook rekening houden met effecten

'elders en later'. Het is verstandig daar de tijd voor te nemen; er geen haastklus van te maken.

Voorschot op uitkomst, door waterbril bekeken

Ik ga een voorschot nemen op de uitkomsten van zo'n proces en u vertellen wat mij verstandig lijkt. Ik zet daarbij uiteraard een waterbril op:

- Wij hebben in ons gebied een goede uitgangspositie vanuit water bekeken. Weliswaar loopt ons watersysteem op plekken tegen grenzen aan, maar het is nog steeds robuust, grootschalig en betaalbaar.
- Het is van groot belang om juist in het watersysteem die grote schaal vast te houden.
- Bij stijgende waterstanden in het Marker- en IJsselmeer kunnen onze dijken ons nog lang blijven beschermen tegen overstromingen. Wij moeten onze dijken regelmatig blijven versterken en telkens ruimte houden voor toekomstige versterkingen; dit is nog heel lang technisch vol te houden, maar wordt steeds ingewikkelder. Daarom zal het waterschap strenger worden bij ontwikkelingen in de nabijheid van dijken en hoge eisen stellen.
- Kijkend naar toenemende wateroverlast en droogte is het in de eerste plaats belangrijk om in te zetten op een gezonde bodem en de sponswerking daarvan te vergroten. Daarnaast moet water meer ruimte krijgen, in onze steden en dorpen en in het landelijk gebied. Zo kunnen wij meer water opvangen in ons gebied in natte perioden en hebben wij meer water beschikbaar in droge perioden.
- Bodemdaling moet zo veel als mogelijk worden beperkt, omdat deze daling onomkeerbaar is en bovendien de overstap naar ander gebruik bemoeilijkt. Dat betekent dat wij geen peilen verlagen en leren omgaan met het toenemende risico op wateroverlast. Waar nodig het grondgebruik aanpassen, daarbij

⁸ Deltaprogramma, Slob, M en Bloemen, P (2014), *Basiswaarden Deltaprogramma: Solidariteit, Flexibiliteit en Duurzaamheid, een reflectie*. [Deltaprogramma](#).

overwegen om juist in die gebieden ruim baan te geven aan bijvoorbeeld natuurontwikkeling. En vooral goed blijven zorgen voor de bodem in gebieden met relatief weinig bodemdaling, zodat deze nog heel lang geschikt zijn voor landbouw.

- Vooralsnog vind ik het verstandig om te accepteren dat het bij langdurige en hevige neerslag langer duurt voordat het overtollige water afgevoerd is. Pas als die aanpak niet houdbaar is, de capaciteit van de gemalen opschroeven; dan niet flauw zijn en de capaciteit flink vergroten.
- In perioden van watertekort zit er, naast de eerder genoemde vergroting van de sponswerking, niet veel meer op dan deze te accepteren en het schaarse water zo eerlijk mogelijk te verdelen.
- Ten slotte bij ruimtelijke ontwikkelingen uitgaan van de mogelijkheden en onmogelijkheden van het water- en bodemsysteem. Daarbij is het logisch om niet alleen te kijken naar huidig gebruik, maar vooral naar toekomstig gebruik. Als voorbeeld: er is een landbouwtransitie gaande, laten wij dus uitgaan van de vragen van de toekomstige landbouw. Ander voorbeeld: laten wij functies met hoge eisen aan het watersysteem slimmer inpassen; laten wij nieuwe woonwijken waterneutraal ontwerpen en bestaande woonwijken bij renovaties ook waterneutraal maken. Laten wij in algemene zin ervoor zorgen dat er geen extra, en liefst minder, druk op water- en bodemsysteem komt.

Tot zover mijn voorschot.

Beste mensen, ik kom tot een afronding. Maar voordat ik u mijn antwoord geef op de hamvraag van vandaag, hoe **lang** wij hier kunnen blijven leven, wil ik graag de mensen⁹ bedanken met wie ik in aanloop naar deze lezing gesproken heb, om hun visie op het leven op de bodem van de Zuiderzee te horen. Stuk voor stuk

⁹ Bas Kolen, Harold van Waveren, Lone Mokkenstorm, Geert Lenderink, Karel Feenstra, Mees Wijnants, Riena Tienkamp en Maarten Kleinhans.

boeiende gesprekken. Zij hebben mij veel stof tot nadenken gegeven en vooral ook veel nieuwe inzichten.

Balanceeract

De beantwoording van de vraag hoe lang wij in tijden van klimaatverandering nog veilig en wel kunnen leven op de zeebodem, is voor mij een 'balanceeract'. Ik wil namelijk niet dat u zo dadelijk de zaal verlaat en denkt dat het allemaal wel goed komt, maar ik wil ook niet dat u denkt dat het allemaal hopeloos is. Deze balanceeract laat zich niet vangen in één jaartal, of in één oneliner.

Heel lang, mits wij ...

Daarom vat ik mijn antwoord in 3 boodschappen samen:

... grenzen erkennen en in volle omvang daarmee leren omgaan ...

In de eerste plaats komen de grenzen van ons bijzondere watersysteem in zicht en zijn op sommige plekken al bereikt. Dat is een behoorlijke omschakeling, omdat ons watersysteem decennialang ruim gedimensioneerd was. Hier moeten wij mee leren omgaan: het leven op de bodem van de Zuiderzee gaat uitdagender en duurder worden.

... oog hebben voor nieuwe mogelijkheden en kansen ...

In de tweede plaats ontstaan tegelijkertijd binnen die dynamische grenzen van het watersysteem ook nieuwe mogelijkheden en kansen, bijvoorbeeld voor nieuwe vormen van landbouw, waterrijke natuur en woonmilieus. Kortom, een nieuw polderlandschap waarin natuur en techniek samenvloeien.

... leven op zeebodem als samenwerkingsproject beschouwen ...

Maar in de derde plaats is mijn belangrijkste boodschap: het leven op de bodem van de Zuiderzee is en blijft één groot samen-

werkingsproject, waarbij solidariteit de drijvende en randvoorwaardelijke factor is. Ook tussen generaties. Onze voorgangers hebben daarvoor de trend gezet. Wij hebben veel plezier gehad van de keuzes die zij hebben gemaakt. Die trend moeten wij doorzetten en gezamenlijk aan de slag gaan met een samenhangende en adaptieve strategie, oftewel 'Zuiderzeewerken 2.0'.

... verstandige keuzes maken

Als wij op deze manier met elkaar komen tot verstandige keuzes, kunnen wij nog heel lang veilig en wel leven op de bodem van de Zuiderzee. En hoe lang 'heel lang' dan is, hebben wij daarmee in eigen hand.

Beste mensen, 35 jaar geleden zette ik mijn eerste voetstappen op Flevolandse bodem. Laten wij met zijn allen zorgen dat ook onze kinderen en kleinkinderen nog veel voetstappen kunnen blijven zetten op onze bodem en kunnen genieten van een prachtig, nieuw polderlandschap met veel ruimte voor water.

Dank voor uw aandacht.

Dick van Hemmen bedankt Hetty Klavers voor haar gedegen en visionaire verhaal en de stof tot nadenken die zij geeft. Dit is geheel in de geest van de Lelylezing. Hij geeft zo dadelijk de deelnemers gelegenheid tot het stellen van enkele vragen ter verheldering. Maar allereerst wil hij haar de vraag stellen naar haar achtergrondbeeld: het gemaal Blocq van Kuffeler. Kan zij de aanwezigen deelgenoot maken van haar keuze? Zij doet dit heel graag.

Voor Hetty komt in dit beeld heel veel samen. Voor haar is het gemaal kunst. Met de rug er naartoe, sta je als het ware op de brug van een boot. Voor de boeg komen links de Hoge en rechts de Lage Vaart samen. Je ervaart er het verschil in waterhoogte en kijkt uit op veel mooie natuur die zich hier heeft ontwikkeld. Een plaatje waarin natuur en techniek in elkaar overlopen. Een plek zo'n beetje op het laagste punt van zuidelijke Flevopolder, waar het water als vanzelf naar toestroomt. Je hoeft alleen daar te pompen en niet onderweg. En daar wordt zij blij van.

Vragen van deelnemers aan Hetty Klavers

Maartje Klerk, onderschrijft de opmerking van Hetty Klavers dat we goed moeten zorgen voor hoogwaardige landbouwgrond. Zij vraagt of het ook bij gemeenten bekend is dat ze goede landbouwgrond beter niet voor huizenbouw gebruiken.

Hetty Klavers noemt “Samen maken we Flevoland”, waarin provincie, gemeenten en waterschap samen optrekken. Gemeenten zijn ervan op hoogte dat we goed moeten luisteren naar het water- en bodemsysteem, maar het is nog wel wennen aan hoe we dan vervolgens moeten handelen rekening houdend met het bodem- en watersysteem.

Ed Voigt, Cornelis Lelystichting, stelt de vraag hoe de dijkgraaf aankijkt tegen het plan van Lelystad om – ook deels buitendijks – grootschalig te bouwen in het gebied tussen Batavieland en Werkeiland.

Hetty Klavers antwoordt dat het waterschap de zorg heeft voor veiligheid en voorkómen van overstroming. Dat is de bril waardoor zij kijkt. Plannen dienen echt goed met elkaar te worden bekeken voor het beste resultaat.

Paul van Elderen, lid van Provinciale Staten, hoort lovende woorden over de vooruitziende plannen van Lely. Hoe hij heel dicht de huidige situatie heeft benaderd. Hij vraagt of we de afgelopen 40 jaar ook dingen hebben gedaan die Lely niet heeft voorzien en waar we nu de gevolgen van ondervinden.

Hetty Klavers constateert dat de wereld zich heel anders heeft ontwikkeld dan Lely heeft kunnen voorzien. Is zijn tijd speelde klimaatverandering niet, de bevolkingsgroei was kleiner. Zij denkt dat Lely als hij nu geleefd zou hebben, het heel belangrijk zou hebben gevonden dat we niet alleen maar techniek inzetten voor het nut van de mensen, maar dat we moeten proberen om natuur en techniek in elkaar te laten overvloeien, te laten samenwerken. Of we dat in het verleden altijd zo hebben gedaan, weet ze niet, maar ze is van mening dat we dat in de toekomst wél moeten doen.

Jean Paul Gebben, burgemeester van Dronten

Als volgende spreker kondigt de voorzitter Jean Paul Gebben aan. Hij zal als eerste reflecteren op de lezing van de dijkgraaf. Jean Paul Gebben vindt het een eer, maar ook spannend om te reflecteren op een onderwerp waar hij “totaal geen” kennis van zegt te hebben. Zeker als spreker na in zijn ogen de beste dijkgraaf van Nederland met ook grote invloed buiten Flevoland.

Inleiding

Dames en heren, het is met gepaste trots dat ik hier sta om het woord tot u te richten. Natuurlijk had ik hier best als hoofdspreker willen staan, immers diegene die mij een beetje kennen weten dat ik daarvoor ijdel genoeg ben...

Maar om een co-referaat te houden op de lezing van onze dijkgraaf Hetty Klavers is een nog grotere eer dan het zijn van hoofdspreker. En dat zeg ik niet vanuit mijn van nature charmante inborst, maar omdat wij misschien wel de beste dijkgraaf van Nederland hebben. Ik plaag haar er vaak mee als ik zeg dat wij in Flevoland amper in de gaten hebben hoeveel invloed onze dijkgraaf in den lande heeft...

Allez... ik heb niet zo heel veel tijd dus ik neem u mee in mijn verhaal. De start van mijn gedachten over waar mijn bijdrage over zou gaan in relatie tot de lezing van Hetty begonnen hier:

Erfenis van mijn vader

Op het oog een hoopje oud ijzer en wat leerresten, dat wacht op zijn reis naar de gemeentelijke stortplaats.

Dit dames en heren, dit is echter één van de twee stoelen van Marcel Breuer die ik heb geërfd van mijn vader. In de loop der jaren waren ze echter zo slecht geworden, dat ze niet meer gebruikt konden worden. Mijn zoon Philip en ik hebben toen besloten om te kijken of we delen zodanig konden restaureren dat we van twee stoelen er één konden maken.

Na wat noeste arbeid en "Hoe zat hij nou toch in elkaar?", staat het erfstuk van mijn vader te schitteren in het Amsterdamse appartement van mijn zoon en zijn kleinzoon.

De liefhebber onder u heeft hem al herkend: de 'Wassily chair' of ook wel de 'Model B3 chair', ontworpen door Marcel Breuer in 1925-1926.

Ik ga ongeveer 45-50 jaar terug in de tijd, toen ik nog op de lagere en middelbare school zat. Ik wilde toen architect worden. Naar mijn idee niet zo heel raar als je thuis omringd wordt door dit soort bizar goede en mooie ontwerpen. Op een gegeven moment hoorde ik dat het vak van architect eigenlijk alleen leuk was als je héél goed was en besloot derhalve maar burgemeester te worden... De liefde voor kunst en architectuur is echter gebleven. Op jonge leeftijd kreeg ik boeken van Ludwig Mies van der Rohe, Walter Gropius, Frank Lloyd Wright en Willem Dudok. En later kwamen daar ondermeer Alvar Aalto en Paul Rudolph bij ...

Barcelona Pavilion & Barcelona Chair, Ludwig Mies van der Rohe

Paul Rudolph (1918-1997)

Raadhuis Hilversum met Lamp (Gispen),
Willem Dudok

Ik maak mensen gelukkig...

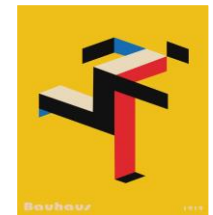
Slechts een heeele kleine greep uit de voorbeelden uit de architectuur die me nog steeds ademloos van bewondering maken.

Ik kom bijvoorbeeld vrij regelmatig in het Raadhuis van Hilversum, omdat ik daar moet zijn voor een overleg met collega Gerard van der Top. En altijd als ik dat Raadhuis binnenstap dan overvalt me een gevoel van geluk, van fijn om er te zijn, het idee dat alles klopt... Het verhaal gaat dat toen Dudok aan het werk was, één van

zijn kinderen aan hem vroeg: "Wat ben je aan het doen papa?" Waarop Dudok antwoordde: "Ik maak mensen gelukkig..."

Terug naar de Wassily Chair, ontworpen door Marcel Breuer in de periode en stijl die wereldberoemd is onder de naam Bauhaus.

De Bauhaus-stijl was een van de eerste stromingen die het concept van het Gesamtkunstwerk (totaalkunstwerk) volledig omarmden. Dit betekende dat ontwerpers en kunstenaars niet alleen gebouwen creëerden, maar ook alles wat daarmee samenhang, zoals het interieur, meubels, en zelfs de grafische vormgeving. De sheets van zojuist lieten daarvan sprekende voorbeelden zien!

Bauhaus school in Dessau (Duitsland)

Onder leiding van Walter Gropius aan de Bauhaus-school in Dessau werd het idee gepromoot dat alle kunstvormen, van schilderkunst en beeldhouwkunst tot architectuur en meubelontwerp, moesten worden geïntegreerd. De stijl kenmerkte zich door een combinatie van functionaliteit, geometrische vormen, minimalisme en moderne materialen zoals staal en glas. Het streven was om kunst, ambacht en technologie samen te brengen in één naadloze eenheid, waarbij esthetiek en gebruiksvriendelijkheid elkaar versterken.

In die zin heeft Bauhaus de basis gelegd voor de moderne benadering van design als een geïntegreerd proces, waaruit veel

van de huidige architectonische en industriële ontwerpprincipes zijn voortgekomen. Het heeft sindsdien generaties architecten, ontwerpers en kunstenaars geïnspireerd om na te denken over hoe ruimtes, objecten en zelfs de omgeving op elkaar inwerken.

Van een hoopje schroot naar de polder

Je moet een flexibele geest hebben -maar die heeft u anders zat u hier immers niet-, maar zo kom ik bij de polder, onze polder, ons Flevoland. Ontworpen en gemaakt nieuw land... Met enige creativiteit van geest een Gesamtkunstwerk in de geest van de grote architecten.

Stelt u zich voor: de Flevopolder als een Gesamtkunstwerk, een totaalontwerp dat perfect past binnen de visie van het Bauhaus of de Hilversumse school, waarin architectuur, landschap en infrastructuur één samenhangend geheel vormen. Net zoals Bauhaus streefde naar de integratie van verschillende kunstvormen en technieken, was de aanleg van de Flevopolder een holistisch project waarin natuur, technologie en menselijke behoefte samenvloeiden.

Toen de Flevopolder werd ontworpen, was het niet zomaar een drooglegging van land, maar een grootschalige symfonie van stedenbouwkunde, landbouw en landschap. Net zoals Bauhaus-functionalisme de nadruk legde op eenvoud en bruikbaarheid, werd de polder ontworpen om de Nederlandse bevolking op een efficiënte en functionele manier ruimte te bieden. De steden en dorpen die in de polder ontstonden waren geen toevallige samensels van gebouwen, maar zorgvuldig geplande eenheden waarin infrastructuur, groenvoorzieningen en woonomgevingen logisch en doordacht waren verweven.

Rechte wegen, perfect aangelegde kanalen en een rationele verdeling van ruimte. Net zoals Bauhaus streefde naar een balans tussen schoonheid en functionaliteit, volgt de Flevopolder een visie waarin de mens en zijn omgeving optimaal kunnen samenleven. De open ruimtes, ontworpen met de natuur in gedachten, bieden rust en ademruimte, terwijl de stedenbouw tegelijk de menselijke activiteit stroomlijnt.

In dit opzicht is de Flevopolder een monument van modernistische planning, een Gesamtkunstwerk waarin technologie, architectuur en natuur samengaan om een nieuwe toekomst te bouwen, net zoals Bauhaus dat in zijn tijd voor ogen had. Het idee dat elke component van de Flevopolder, van het landschap tot de steden, samenwerkt om een samenhangende visie te creëren, weerspiegelt de Bauhaus filosofie van het integreren van alle kunstvormen in één overkoepelend ontwerp.

Lezing Hetty Klavers

De dijkgraaf schetst in haar lezing 'Voorbij de dijk' een toekomst-visie voor Nederland waarin verschillende nationale opgaven, zoals woningbouw, landbouwtransitie, biodiversiteit en energietransitie, op

samenhangende wijze moeten worden aangepakt. Deze visie sluit aan bij een holistische benadering die we ook kennen uit de Bauhaus-periode, waarin het streven was om architectuur, kunst en technologie samen te brengen tot één geïntegreerd geheel. In plaats van individuele sectoren los van elkaar te zien, pleit de dijkgraaf voor een strategie die als een dynamisch systeem functioneert—een soort Zuiderzeewerken 2.0—waarbij alles met elkaar verbonden is, net zoals in de ontwerpen van Bauhaus waarin vorm, functie en omgeving één geheel vormden.

De Bauhaus-filosofie draaide om de integratie van verschillende disciplines, met de overtuiging dat architectuur niet op zichzelf stond, maar altijd in relatie tot de gebruiker, het interieur en de bredere omgeving moest worden gezien. Op vergelijkbare wijze benadrukt Hetty dat bij het oplossen van complexe vraagstukken, zoals klimaatadaptatie en energieoplossingen, niet vanuit één perspectief gekeken kan worden. Er moet een samenhangende en adaptieve strategie worden ontwikkeld, die continu kan worden aangepast aan nieuwe inzichten, zoals wanneer nieuwe klimaat-scenario's beschikbaar komen.

Deze holistische benadering is essentieel voor de toekomst van onze polders. Net zoals Bauhaus streefde naar het creëren van een omgeving waarin mensen optimaal konden leven en werken, pleit de dijkgraaf voor een strategie die de polders duurzaam maakt, zodat mensen er nog lang kunnen wonen en werken. En zoals Bauhaus het idee van samenwerking en collectieve waarden hoog in het vaandel had, stelt Hetty dat niemand in zijn eentje kan bepalen wat het beste is. Gezamenlijke waarden en samenwerking tussen verschillende partijen zijn cruciaal om een toekomst-bestendige samenleving te bouwen.

Voordat ik naar een afronding ga, nog één zijpaadje, een belangrijke les uit mijn vorige baan. Ik had toen veelvuldig te maken met het Gelders Landschap en Kastelen. Bij de ontwikkeling van de openbare ruimte kwamen wij het Gelders Landschap en Kastelen met grote regelmaat tegen als een hindermacht die op geen enkele

wijze wilde meewerken aan de verdere uitbreiding en ontwikkeling van het landschap. Toen ik mij daarover eens beklagde bij de directeur de heer Peter van den Tweel luisterde hij geduldig naar mijn klaagzang en antwoordde minzaam:

“Wethouders hebben doorgaans een horizon van 4 tot 8 jaar, een beetje burgemeester heeft een horizon van hooguit 10 tot 15 jaar. Gelders Landschap en Kastelen, meneer Gebben, heeft een horizon van 200 jaar...”

Afronding

Dames en heren,

- Zoals een jongen van 12 à 14 jaar begeistert raakt door de architecten en ontwerpers rond 1920, waarin de Gesamtkunst zijn intrede in de kunst en architectuur doet
- en zoals ik blij en opgetogen ben dat een erfstuk van mijn vader weer hersteld wordt en nu bij mijn zoon staat te pronken.
- Zo haalde ik daar mijn inspiratie voor mijn co-referaat op de lezing van onze dijkgraaf en mijn vriendin Hetty
- en ben ik van mening dat wij in Flevoland niet moeten bouwen voor de komende 10 tot 20 jaar, maar voor de komende 200 jaar,
- niet door er technisch en afstandelijk naar te kijken,
- maar te luisteren naar het advies van onze dijkgraaf Hetty Klavers: Creëer een samenhangende en adaptieve strategie.

Laten wij onze polder en samenleving beschouwen als een

Gesamtkunstwerk!

Vragen van deelnemers aan Jean Paul Gebben

De voorzitter en de zaal hebben gefascineerd geluisterd naar de reflectie van Jean Paul Gebben. Hij heeft vanuit het perspectief van ontwerp en architectuur het concept samenhang, in zijn eigen woorden 'Gesamtkunstwerk', krachtig onderstreept.

Wederom is er ruimte voor enkele vragen van deelnemers.

Bram van Veelen uit Biddinghuizen reageert op Jean Paul Gebben met de opmerking dat 200 jaar wel een heel lange termijn is. In wetenschappelijke tijdschriften leest hij dat de zeespiegel over 200 jaar met wel 7 meter kan zijn gestegen. Moeten we niet ook al nadenken over die heel lange termijn?

Jean Paul Gebben is het met hem eens dat we een visie voor de langere termijn moeten hebben, maar "200 jaar" gebruikte hij vandaag in overdrachtelijke zin. Hij wil zeggen dat we niet alleen voor de korte maar vooral ook voor de langere termijn een visie moeten hebben.

Arjen Gerritsen, commissaris van de Koning in Flevoland

De derde en laatste spreker is gastheer Arjen Gerritsen. Hij is nu bijna een jaar in functie als commissaris van de Koning in de provincie Flevoland. Het Genootschap Flevo is verheugd dat hij vanuit zijn perspectief wil reflecteren op de Cornelis Lelylezing.

Beste aanwezigen,

Vijfendertig jaar geleden was ik zo ongeveer net begonnen aan mijn studie fiscale economie in Enschede. Een aardig eindje verwijderd van Flevoland. Dus zo ver kan ik niet met u teruggaan.

Zelf arriveerde ik pas een klein jaar geleden als Commissaris van de Koning in Flevoland. Maar als bestuurder en als trotse inwoner van deze prachtige provincie voel ook ik hier inmiddels vaste grond onder mijn voeten.

Ik heb het voorrecht om regelmatig met mijn voeten in de klei te staan.

Laarzen aan en gaan, zou je kunnen zeggen.

Die laarzen staan trouwens nog steeds in mijn werkkamer. Met de modder er nog aan.

Meteen al in mijn eerste week mocht ik mee op pad en hebben we een kijkje genomen in één van onze provinciale gemalen.

Daar heb ik met eigen ogen gezien hoe onze gewaardeerde collega's van het waterschap elke dag druk in de weer zijn om onze voeten droog en het hoofd koel te houden. Het was een bezoek waar ik in alle rust nog regelmatig aan terugdenk. Mijn verkenningstocht is nog lang niet afgelopen.

Ik wil Flevoland tot in de haarvaten kennen. Dwars door de groenblauwe dooradering van water en land heen, totdat je uitkomt aan de rand van de voormalige Zuiderzee.

De Zuiderzee die met dank aan Cornelis Lely werd ingedamd. De getijden werden getemd en het water werd geweerd. We hadden van de zee niets meer te vrezen. Een gezegende gedachte.

Maar net zomin als onze dijkgraaf Hetty Klavers wil ik de realiteit romantiseren.

Een waterbril is transparanter afgesteld dan een gekleurde bril.

Als ik vooruitkijk, voorzie ik dat onze kust niet voor eeuwig veilig zal blijven.

Sinds de polder negentig jaar geleden werd drooggelegd, is de tijd doorgegaan.

Het erfgoed van Cornelis Lely staat onder druk. Van buitenaf en van binnenuit.

Op verschillende plekken brengt woelend water de bodem uit balans.

De bron van ons bestaan is in beweging. En wij kunnen niet aan de kant blijven toekijken.

Gelukkig trekken we ons in Flevoland niet terug achter de dijken.

We zijn gewend om problemen aan te pakken en oplossingen te bedenken.

Aan de waterlijn, via de gemalen en op alle locaties landinwaarts. Met de stroom mee waar het kan, tegen de stroom in waar het moet.

Net als Cornelis Lely dat honderd jaar geleden deed.

En als Hetty Klavers hier, nu en vandaag aan de provincie vraagt om de handschoen op te pakken, dan doen wij dat heel graag.

Samen steken we die handen uit de mouwen.

Bij de besluiten die in deze Statenzaal worden genomen, zien wij de grote invloed die bodem en water hebben in de ontwikkeling van onze provincie.

Het is de basis waarop we in Flevoland bouwen. En dat brengen we ook naar buiten.

Over de brug komen noemen we dat hier. Samen met andere overheden zoals ook het waterschap steken we de peilstok in de grond. Zo ontleden we de omgeving in alle landen. We maken plannen voor duurzaam waterbeheer, denken na over de beschikbaarheid van drinkwater, brengen bodemdaling in kaart en gaan waar nodig voorzichtig en in goed overleg op zoek naar nieuwe

bestemmingen voor de meest geplaagde kavels. We delen de zorg en we dragen de zorg voor dit schitterende gebied.

Daarmee is nog lang niet alles gezegd. In Flevoland werken we zo goed mogelijk en zo soepel mogelijk met elkaar samen, maar we hebben ook allemaal onze eigen verantwoordelijkheid. En daarin kan het ook spannend worden.

Ons gebied is niet meer de monotone, drooggelegde zeebodem die het ooit was. Maar is de ondergrond geworden van een diverse, meertonige samenleving.

We beginnen zagezegd “oud” land te worden.

We hebben allemaal onze eigen afwegingen te maken. Onze keuzes kunnen heel verschillend zijn.

Dat geldt voor mij, maar net zo goed voor u en al helemaal voor ons allen. De provincie heeft, anders dan het waterschap, een open huishouding.

Als overheid kunnen wij in beginsel zelf (nieuwe) taken oppakken en een integrale afweging maken. Op grond van democratische keuzes, staatkundige en bestuurlijke afwegingen die binnen het Huis van Thorbecke ons als provincie gegeven is.

Ons huidige college van gedeputeerde staten volgt bijvoorbeeld een andere koers dan het vorige en het nieuwe kabinet stelt andere prioriteiten dan de vorige regering deed. Ook als waterschap en provincie hebben we beide onze eigen motieven en overtuigingen. Dat kan soms bestuurlijke vraagstukken opwerpen, waarin het kan lijken dat er misschien sprake is van een tegengesteld belang.

Ik geef u een paar voorbeelden, ik chargeer wellicht om het even overzichtelijk te houden:

Moet ons waterpeil omhoog of omlaag?

Een ingewikkelde bestuurlijke puzzel in het wegen van uiteenlopende belangen: Onze Flevolandse agrarische ondernemers willen het grondwaterpeil graag laag houden zodat ze hun land kunnen bewerken, het gras goed groeit en hun vee niet wegzakt in

de modder. Terwijl natuurorganisaties het peil omhoog willen om verdroging van kwetsbare vegetaties in natuurgebieden een halt toe te roepen en de uitstoot van broeikasgassen en bodemdaling te verminderen. Moeten wij meer gaan kijken naar welke functie waar het beste past in het gebied? Of kan er in onze provincie misschien gewerkt gaan worden met een gedifferentieerd waterpeil?

Nog een voorbeeld van zo'n dilemma:

Onze provincie heeft een enorme woningbouwopgave. Ik hoef u niet uit te leggen dat wij hier in Flevoland letterlijk nog de ruimte hebben met uw achtergrond weet u hier ook alles van.

We hebben gezamenlijk met onze gemeente het aanbod aan het rijk gedaan om meer dan 120.000 nieuwe woningen te bouwen. We willen onze nieuwe inwoners, maar ook onze eigen Flevolandse mooi, divers en kwalitatief sterk woningaanbod geven. Nieuwe doelgroepen aantrekken. We kijken daarbij ook naar innovatieve woningbouw, woningen op verrassende en aantrekkelijke plekken. Wat past in welke gebied?

Dames en heren,

U begrijpt, zowel onze overeenkomsten als onze verschillen zijn voortdurend onderwerp van gesprek. Maar in de boodschap van de dijkgraaf hoor ik tegelijkertijd een dringende oproep om te blijven handelen.

Geen woorden meer, maar daden. Het water wacht niet tot wij klaar zijn met wikken en wegen. De natuur heeft niet eeuwenlang de tijd meer.

Sterker nog: uit het verhaal van Hetty Klavers blijkt wat mij betreft eens te meer dat als wij op de vertrouwde voet doorgaan, onze beste tijd voorbij is.

We moeten scherpe keuzes maken rondom de ruimtelijke indeling van Flevoland, dat hoor je vaak als je hier op het provinciehuis rondloopt.

Het zou wel eens de hoogste tijd kunnen zijn. Inmiddels zijn we al heel druk bezig om die grote ruimtelijke puzzel te leggen en dat is maar goed ook.

Want als we onze toekomst en die van onze kinderen veilig willen stellen, zullen we moeten laten zien dat we klaar zijn voor die keuzes. De keuzes die ook invloed hebben op ons, onze kinderen en kleinkinderen. Dat we in staat zijn om voorbij de waan van de dag te leven en ons op de toekomst te richten. Welke kant die ook op gaat.

Dat vraagt om integere afwegingen van het provinciaal bestuur, van de gemeentebesturen, van het waterschap en van alle deskundige medewerkers die ons ondersteunen in ons werk. Hoe zorgen wij ervoor dat er met alle geluiden, alle verschillende tonen een 'prachtige symfonie' in Flevoland ontstaat.

Als ik aan Cornelis Lely denk, schroom ik niet om te zeggen dat we daar sneller mee kunnen zijn en beter in kunnen worden. Hij was een man die deze keuzes durfde te maken. Tegen de stroom in. Een man met eigenheid en elan. Een man die ver voordat de zeespiegel begon te stijgen al een nieuw klimaat schiep. Daar mogen we hem nog iedere dag dankbaar voor zijn.

Zijn karakteristieke poldermentaliteit geeft mij de overtuiging dat we het tij in ons voordeel kunnen keren. Niet in ons eentje. Dan zouden we ons aan onze verantwoordelijkheden vertillen. Daar zijn de golven te groot voor en wij als mensen te klein. Maar samen kunnen we een front vormen.

Een dam opwerpen zo u wilt. Zodat water en bodem, leven en werken in evenwicht blijven. Zodat we de gedachtenis aan Cornelis Lely ook in 2100 nog in ere kunnen blijven houden.

Dank u wel.

Gesprek met de deelnemers

Dick van Hemmen dankt Arjen Gerritsen voor zijn woorden. Hij heeft er bewondering voor dat de commissaris, nog geen jaar actief in Flevoland, toch al een uitstekend inzicht heeft verworven in hetgeen in de regio speelt.

De sprekers voegen zich bij de dagvoorzitter en zijn benieuwd naar de vragen en vooral de ideeën en suggesties van de deelnemers.

John van Diepen, Energievol Flevoland, vraagt hoe Hetty Klavers het effect van het principe “water en bodem sturend” op de energietransitie ziet.

Zij antwoordt dat water kan bijdragen aan de energietransitie. Beide hebben veel ruimte nodig. Je zou moeten kijken of je ze kunt combineren.

Evert Vermeer – landschapper van het eerste uur en voormalig gedeputeerde – vraagt aan Hetty Klavers of zij bereid is om de Lelylezing nogmaals te houden op een bijeenkomst van Statenleden en raadsleden. Hij vindt het hervinden van een integrale benadering van groot belang. Gezamenlijk beraad en gezaghebbend opereren van de provincie in een coördinerende rol is nodig om succesvol te zijn. Hij ontvangt bij deze vraag veel support uit de zaal.

Arjen Gerritsen zegt graag een bemiddelende rol toe voor dit belangrijke thema. Er wordt zeer divers gedacht over hoe we met water en bodem moeten omgaan. Het gesprek daarover is nodig, vanuit diverse perspectieven en zonder vooruitkomst. Jean Paul Gebben sluit daar graag bij aan, nodig zijn integraliteit en multifunctionaliteit.

De dijkgraaf geeft aan dat ze hiertoe zeker bereid is.

Wubbo de Raad, voormalig gedeputeerde, stelt dat het plan van Lely niet is voltooid. De Markerwaard is er nog niet.

De Markerwaard zou een goede oplossing kunnen zijn voor een deel van de geschetste problemen. Kan wellicht afgezet tegen de kosten en opbrengsten van nu, miljarden beschikbaar maken voor andere noden. Zijn vraag aan de sprekers is of zij dit ook zo zien? Of moeten we er niet aan beginnen?

Hetty Klavers reageert met haar ervaring met berekeningen van professor Kop van de Vrienden van de Markerwaard, die elk jaar een nieuwe rekensom bracht als onderbouwing om de Markerwaard nu eindelijk aan te leggen. Er speelt echter meer.

Destijds was beschikbaarheid van zoet water een ander verhaal dan nu. De bestemming van onze polders verschiet ook van kleur. Dit vraagt een open houding. “Als je zoekt vind je soms iets waarnaar je niet op zoek was.”

Arjen Gerritsen vult aan dat de Markerwaard de provincie totaal anders gemaakt zou hebben. Destijds was afzien van inpoldering vooral economisch gedreven. Nu hebben we andere noden. Ons belang bij zoetwaterbeschikbaarheid bijvoorbeeld is anders dan toen. Hij begrijpt de wens om ruimte te creëren voor landbouw en wonen, maar ziet een heroverweging er op korte termijn niet van komen.

José van Haastrecht uit Swifterbant bedankt de sprekers voor de inspirerende gedachten. Zij hoorde daarin ook nadenken over al dan niet veranderen van normen. Zij ervaart als inwoner het veranderen van geluidsnormen van windmolens. Worden aspecten als laagfrequent geluid en trillingen voldoende

meegenomen voor de mensen die hier (komen) wonen en werken? Hoe wordt gekeken naar toekomst en zekerheid rond gezondheids- en omgevingseffecten van onder meer windmolens?

Hetty Klavers vat de vragen samen met: “Wat doen jullie met nieuwe inzichten?” Het waterbeheer heeft voortdurend te maken met nieuwe inzichten, zoals bij dijkversterking. Het is nodig altijd open te staan voor nieuwe inzichten, die kunnen leiden tot nieuwe normen. Dat geldt ook voor wat in het verleden met de kennis van nu niet goed is gegaan, zoals het opruimen van vervuilde waterbodems.

Jean Paul Gebben begrijpt dat er onrust is over hinder die van windmolens wordt ervaren. Maar hij ziet ook de duurzame stroom die ze voor de samenleving leveren. Er wordt dagelijks gemonitord en het is zaak te blijven kijken naar de complexiteit van de samenleving.

Age de Vries benadrukt dat we in een laag deel van Nederland leven. In de Afsluitdijk komen al enorme pompen. Waarom maakt het waterschap niet nu al een investeringsplan om fors te investeren in meer gemaalcapaciteit?

Hetty Klavers reageert met de constatering dat het Flevolandse watersysteem voor nu nog prima functioneert. Vergroten van gemaalcapaciteit komt in zicht als het IJsselmeerpeil hoger wordt. Het waterschap is nu wel al volop bezig met vooruitdenken en zoeken van kantelpunten, zodat er tijdig meer gemaalcapaciteit kan worden gebouwd. Maar om hier en nu al grote kosten te maken terwijl het nog niet nodig is, vindt zij voorbarig.

Ed Voigt citeert een uitspraak van Cornelis Lely uit 1904.

“Waarlijk, ons leven is te kort om wanneer wij iets tot stand willen brengen, het volmaakte te bereiken en geen fouten te begaan. Veel beter is het daarom van tijd tot tijd maar eens door te tasten of door te hakken op het gevaar af, nu en dan eens een fout te begaan.”
Hij geeft deze uitspraak als advies aan bestuurders.

Afsluiting

Dick van Hemmen bedankt Hetty Klavers, Jean Paul Gebben en Arjen Gerritsen voor hun inspirerende en prikkelende woorden. Ook bedankt hij de vragenstellers voor hun inbreng in deze boeiende Cornelis Lelylezing 2024, waarin samen is nagedacht over wat nodig is en van ons allen wordt gevraagd om veilig en wel in het mooie Flevoland te kunnen leven.

Als blijk van dank overhandigt hij de sprekers bloemen en een kristallen waterdruppel waarin de kleuren blauw van het water, groen van het land en rood van bewoning in elkaar overvloeien.

De deelnemers nodigt hij uit voor een informeel samenzijn in de hal van het provinciehuis. Hier wordt gretig gebruik van gemaakt. Maar eerst wordt de Cornelis Lelylezing 2024 muzikaal afgesloten door Roos Blufpand met haar lied ‘Ode aan het Water’

Roos Blufpand

Genootschap Flevo

Genootschap Flevo is een van de oudste verenigingen in het IJsselmeergebied (1938!). Een vereniging die nog steeds de toekomst van dat gebied ter harte gaat. Dat blijkt uit activiteiten zoals lezingen, symposia en excursies op het gebied van waterstaatkundige, sociaaleconomische, stedenbouwkundige en andere maatschappelijke thema's. Sinds enkele jaren organiseert Genootschap Flevo elk jaar rond de geboortedag van de naamgever de Cornelis Lelylezing.

GENOOTSCHAP FLEVO

Voor activiteiten en lidmaatschap: www.genootschapflevo.nl

Lelystad, oktober 2024
Fotografie Juul Baars

NB. Dit verslag geeft de voorgenomen tekst van de reflectie van de commissaris van de Koning weer. Deze kan enigszins kan afwijken van zijn feitelijke toespraak. De gesproken tekst geldt.